

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૬૨૨/૨૦૧૭

વિથ

આર/ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૬૨૩/૨૦૧૭

મંજૂરી અને સહી માટે:

નામદાર ન્યાયમૂર્તી સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના રિપોર્ટરોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય?	
૨	રિપોર્ટરને મોકલવામાં કે નહીં?	
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની અંતિમ નકલ જોવા માગે છે?	
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર સવાલનો સમાવેશ થાય છે?	

સંજયભાઈ રણજીતસિંહ ગોહેલ દ્વારા ઝેન માર્કેટીંગ લિમિટેડ

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(રો) નં.૧ તરફે શ્રી પી.પી.મજમુદાર (૫૨૮૪)

સામાવાળા(ઓ) નં.૨,૩ તરફે શ્રી લાલજી આર. મોકરીયા (૩૦૮૫)

સામાવાળા નં.૧ તરફે એડિ. પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર શ્રી એચ.કે.પટેલ

=====

કોરમ: નામદાર ન્યાયમૂર્તિ સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી

તારીખ: ૦૪/૦૪/૨૦૧૮

ઓરલ કોમન જજમેન્ટ

૧. હાલની અપીલો દ્વારા, અપીલકર્તા વડોદરાના વિદ્વાન ૧૧મા એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજ સમક્ષ ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૪ અને ૫૫/૨૦૧૩ માં અનુક્રમે તારીખ ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ ના રોજ આપવામાં આવેલ દોષિત ઠેરવવાના અને સજાના વાદગ્રસ્ત હુકમને પડકારવા માગે છે, જેના દ્વારા વિદ્વાન જજે વિદ્વાન ૭મા એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, વડોદરા દ્વારા આપવામાં આવેલ દોષિત ઠેરવવાના અને સજાના હુકમમાં ફેરફાર કરતા, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા લાદવામાં આવેલ એક વર્ષની સાદી કેદની સજાના હુકમને રદબાતલ કરવા માટે કૃપા કરેલ છે.

૨. આ બંને અપીલો વડોદરાના વિદ્વાન ૭મા એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ક્રિમિનલ કેસ નં. ૮૮૯૭ અને ૮૮૯૮/૨૦૧૩ ની સુનાવણી કરતી વખતે આપવામાં આવેલ અસલ વાદગ્રસ્ત હુકમ તારીખ ૦૧ મે, ૨૦૧૩

તેમજ વડોદરાના વિદ્વાન ૧૧મા એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ સેશન્સ જજ દ્વારા ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૪ અને ૫૫/૨૦૧૩ માં આપવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ તારીખ ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૭ માંથી ઉદ્ભવતી હોવાથી; અને તેમાં હકીકતો અને કાયદાના સમાન પ્રશ્નો સામેલ હોવાથી, આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવી રહ્યો છે. હકીકતો ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૬૨૨/૨૦૧૭ માંથી લેવામાં આવી છે.

૨.૧ અપીલકર્તાએ ૨૮ માર્ચ, ૨૦૦૮ ના રોજ સામાવાળા નં. ૨ અને ૩ વિરુદ્ધ ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફરિયાદ દાખલ કરી હતી, જેમાં એવો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તા કંપની અને આરોપીની કંપની વચ્ચે કેમિકલ મેન્યુફેક્ચરિંગના કામ અંગે વ્યાપારી સંબંધો હતા અને સામાવાળા દોષિત કંપનીએ અપીલકર્તા કંપની પાસેથી ફાઇન ક્લોરાઇડ ખરીદ્યું હતું જેના માટે રૂ. ૯,૧૪,૧૨૨/- ની રકમ લેણી બાકી હતી. સામાવાળા નં. ૩ એ સામાવાળા નં. ૨ કંપનીના ડિરેક્ટર તરીકેની તેમની ક્ષમતામાં અપીલકર્તાની તરફેણમાં ૨ લાખ રૂપિયાનો તારીખ ૨૫ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ નો ચેક નં. ૦૩૪૮૯૫ ઇશ્યુ કર્યો હતો.

૨.૨ સદર ચેક આરોપીની બેંક દ્વારા ૩૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ ના રોજ “એક્સીડ્સ અરેન્જમેન્ટ” શેરા સાથે અસ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી,

ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ૧૪/૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૮ ના રોજ સામાવાળા દોષિતને માંગણી નોટીસ ઇશ્યુ કરવામાં આવી હતી, જે ૨૨ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૮ ના રોજ સામાવાળાને બજાવવામાં આવી હતી. જો કે, સામાવાળાએ અપીલકર્તાને લેણી રકમ ચૂકવી ન હતી અને તેથી, ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૨.૩ આ ટ્રાયલના પરિણામે વડોદરાના વિદ્વાન ૭મા એડિશનલ ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ક્રિમિનલ કેસ નં. ૮૮૯૭/૨૦૦૮ ની સુનાવણી કરતી વખતે તારીખ ૦૧ મે, ૨૦૧૩ ના રોજ સામાવાળા નં. ૩ ને દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. સામાવાળા દોષિતને એક વર્ષની સાદી કેદની સજા ભોગવવાનો અને રૂ. ૫,૦૦૦/- નો દંડ અને દંડ ન ભરે તો, ત્રણ મહિનાની સાદી કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨.૪ ટ્રાયલ કોર્ટના સદર નિર્ણયથી વ્યથિત થઈને, સામાવાળા દોષિતે અપીલ દ્વારા અપીલ અદાલત સમક્ષ તેને પડકાર્યો હતો. વડોદરાના વિદ્વાન ૧૧મા એડિશનલ સેશન્સ જજે અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરી હતી, જેના દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલ એક વર્ષની સાદી કેદની સજાનો વાદગ્રસ્ત હુકમ રદ અને બાતલ કરવામાં આવ્યો હતો. દંડની સજા અપીલ અદાલત દ્વારા સમર્થન

આપવામાં આવી છે. અદાલતે અપીલકર્તાને ૨ લાખ રૂપિયાની રકમ આપવાનો પણ હુકમ કર્યો હતો.

૨.૫ એક વર્ષની કેદની સજા રદ કરવાના આ હુકમથી ગંભીર રીતે વ્યથિત થઈને, આ બંને અપીલો દાખલ કરવામાં આવી છે.

૩. આ અદાલતે બંને અપીલોમાં અપીલકર્તા તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી પી.પી. મજમુદાર સાથે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી વિપુલ સુનકેશાની દલીલો સાંભળી છે. વધુમાં, તેમણે આ અદાલત સમક્ષ એવી દલીલ કરી છે કે વાદગ્રસ્ત ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા તારણો અપીલકર્તાની વિરુદ્ધ છે અને અપીલકર્તા દ્વારા રેકર્ડ પર રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓથી તે કોઈપણ રીતે ન્યાયસંગત નથી. જ્યારે અપીલકર્તા દ્વારા કાયદેસર રીતે વસૂલપાત્ર દેવું સાબિત કરવામાં આવ્યું હતું, જેણે સમકાલીન રેકોર્ડ પરથી પણ તેની સ્થાપના કરી હતી, ત્યારે વિદ્વાન જજ માટે સજાનો હુકમ રદ કરવાનો અને ખાતલ કરવાનો કોઈ કારણ નહોતું.

૩.૧ વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે દોષિત ઠેરવવાની પુષ્ટિ કરતી વખતે અને એમ માનતી વખતે કે ચેક સામાવાળા દોષિત દ્વારા કાયદેસર રીતે વસૂલપાત્ર દેવા સામે ઇશ્યુ કરવામાં આવ્યો હતો, અપીલ અદાલત સજાનો હુકમ રદ કરી શકી ન હોત કારણ કે ટ્રાયલ કોર્ટે યોગ્ય રીતે જ સજા લાદી હતી.

૩.૨ તેમણે વધુમાં ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૧૮ અને ૧૩૯ હેઠળ ઉપલબ્ધ વૈધાનિક ધારણાને અદાલત દ્વારા અવગણી શકાતી નથી, ખાસ કરીને જ્યારે સામાવાળા દોષિત દ્વારા તેનું ખંડન કરવામાં આવ્યું નથી અને તેથી, ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળના કેસમાં આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે જરૂરી તમામ વિનંતી કરેલ ઘટકો અપીલકર્તા દ્વારા યોગ્ય રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા છે.

૩.૩ આ અદાલત સમક્ષ એવી પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે એકવાર અપીલકર્તા દ્વારા પુરાવા રજૂ કરવામાં આવ્યા પછી, સામાવાળા દોષિત દ્વારા તેને રદ કરવા જરૂરી હતા, જેઓ તેવું ભારણ દૂર કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે અને તેથી, સજાનો હુકમ રદ કરવામાં આવવો ન જોઈતો હતો.

૪. તેનાથી વિપરીત, સામાવાળા દોષિત તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી લાલજી મોકારીયાએ અરજ કરેલ છે કે તે વિવાદમાં નથી કે સામાવાળા કંપનીએ અપીલકર્તા કંપની પાસેથી ફાઈન ક્લોરાઈડ ખરીદ્યું હતું, જેના માટે રકમ લેણી હતી. તે પણ વિવાદમાં નથી કે સામાવાળા કંપનીના ડિરેક્ટરે ચેક ઇશ્યુ કર્યો હતો. બેંકના શેરામાં “એક્સીડ્સ અરેન્જમેન્ટ” સૂચવવામાં આવ્યું હતું.

જ.૧ તેમણે વધુમાં અરજ કરેલ છે કે વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ સમક્ષ અપીલ પેનિંગ હતી તે દરમિયાન વિવાદિત ચેક રકમ અગાઉથી જ અદાલતમાં જમા કરાવવામાં આવી હતી તે હકીકતની અપીલ અદાલતે યોગ્ય રીતે મૂલવણી કરી હતી. તેમણે વધુમાં અરજ કરેલ છે કે કૌશલ્યા દેવી મસાંદ વિરુદ્ધ રૂપકિશોર¹ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયની અદાલતે નોંધ લીધી હતી, કે ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ આવશ્યકપણે સિવિલ કાયદાની જરૂરિયાતને સંતોષે છે અને એકવાર ચેકની રકમ જમા થઈ ગયા પછી કોઈ વ્યક્તિને સજા કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતના નરસિંહ દાસ તાપડિયા² વિરુદ્ધ ગોવર્ધન દાસ પરતાની ના નિર્ણય પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે.

જ.૨ તેમણે સર્વોચ્ચ અદાલતના રજનીશ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ અમિત જે. ભક્ષા³ ના નિર્ણય પર પણ વધુ આધાર રાખ્યો છે, એવું અરજ કરવા માટે કે જમા રકમ લાદવામાં આવેલી સજા પર સમાન અસર કરી શકે છે. તેથી, તેમણે અરજ કરેલ છે કે અપીલ અદાલતે સજાનો વાદગ્રસ્ત હુકમ યોગ્ય રીતે રદ અને બાતલ કર્યો છે.

1 AIR ૨૦૧૧ SC ૨૫૬૬

2 (૨૦૦૦) ૭ SCC ૧૮૩

3 AIR ૨૦૦૧ SC ૫૧૮

૪.૩ તેમણે આ અદાલત સમક્ષ એવું પણ અરજ કરેલ છે કે કોઈપણ ગેરકાયદેસરતાની ગેરહાજરીમાં, આ અદાલતે વાદગ્રસ્ત હુકમમાં હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

૫. બંને પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોની દલીલો સાંભળ્યા પછી, આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટેનો એક ટૂંકો પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ પેર્સિંગ હોય તે દરમિયાન સામાવાળા દ્વારા ચેક રકમ જમા કરાવવાથી આરોપી ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુનામાંથી મુક્ત થઈ જશે કે કેમ.

૬. એ નોંધવું જોઈએ કે સામાવાળા દોષિત દ્વારા દોષિત ઠેરવવાના અને સજાના વાદગ્રસ્ત હુકમ સામે અલગથી કોઈ પડકાર આપવામાં આવ્યો નથી. જ્યાં અદાલતે સામાવાળાને દોષિત ઠેરવ્યા હોવા છતાં, તેને કેદની સજા ન કરવાનું પસંદ કર્યું છે ત્યાં તેને સમર્થન આપવા માટે પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

૭. આ અદાલત નોંધે છે કે આંક ૬૦ અન્વયે, સામાવાળા દોષિત દ્વારા વિદ્વાન ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ એક અરજી રજૂ કરવામાં આવી હતી જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે દરેક રૂપિયા ૧ લાખના બે બેંકર્સ ચેક, તારીખ ૦૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૨ અને ૨૦ માર્ચ, ૨૦૧૨ ના રોજ

કાઢવામાં આવ્યા હતા, જો કે, વ્યાજ સાથે ચુકવણી કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ફરિયાદીએ તે સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. સામાવાળા દોષિત દ્વારા આ બિન-સ્વીકૃતિના પગલે તેને મુક્ત કરવા માટે વિનંતી કરવામાં આવી હતી. આંક ૬૦ ની નીચે વિગતવાર હુકમ કર્યા પછી ટ્રાયલ કોર્ટે આવી અરજી સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો અને ઠરાવ્યું હતું કે કોઈપણ પક્ષને સમાધાન કરવા માટે દબાણ કરી શકાતું નથી, ખાસ કરીને જ્યારે ચેક રકમ ઓફર કરવામાં આવી હોય. વધુમાં, મામલો ચુકાદા માટે મૂકવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, અદાલતે ઠરાવ્યું કે મુક્તિ આપવા માટે આ તબક્કો નથી. સારામાં સારું, એમ કહી શકાય કે સામાવાળા દોષિતે વર્ષ ૨૦૧૨ માં અસલ રકમ ઓફર કરી હતી, જો કે, જ્યારે ફરિયાદીએ વ્યાજની અચૂક ચુકવણી માટે તે સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો, ત્યારે સામાવાળા દોષિત દ્વારા અદાલતમાં તે જમા કરાવવા માટે કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો ન હતો. ગમે તે હોય, બાદમાં, અપીલ અદાલત સમક્ષ ૨૭ જૂન, ૨૦૧૬ ના રોજ, અપીલકર્તા બળજબરીથી સમાધાન સ્વીકારે તેની રાહ જોયા વિના, ૨ લાખ રૂપિયાની ચેક રકમ જમા કરાવવામાં આવી હતી.

૮. આ અદાલત બંને પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા રજૂ કરાયેલા નિર્ણયો તરફ આગળ વધે તે પહેલાં, આ અદાલતે એ હકીકત રેકૉર્ડ કરવી પડશે કે ૨૫ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ ના રોજ રસાયણોની ખરીદી માટે ચેક ઇશ્યુ કરવામાં આવ્યો હતો. પક્ષકારો વચ્ચેનો વિવાદ મે, ૨૦૧૩ ના મહિનામાં ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ

સમાપ્ત થયો હતો, જેના દ્વારા ટ્રાયલ કોર્ટે સામાવાળાને ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે એક વર્ષની સાદી કેદની સજા ફટકારીને દોષિત ઠેરવ્યો હતો. એ નોંધવું જોઈએ કે ત્યારબાદ પણ અપીલકર્તાએ સદર વાદગ્રસ્ત હુકમને પડકાર્યો હતો અને ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૫૪/૨૦૧૩ દાખલ કરીને અપીલ અદાલત સમક્ષ પહોંચ્યા હતા અને ૨૭ જૂન, ૨૦૧૬ ના રોજ ચેક રકમ જમા કરાવવામાં આવી હતી. આમ, ચેક અસ્વીકાર થયાના આશરે ૮.૫ વર્ષ પછી, ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ હાર્યા પછી સામાવાળા દોષિતે રકમ જમા કરાવી હતી. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, અપીલકર્તા સંપૂર્ણપણે વ્યથિત છે કારણ કે અદાલતે વ્યાજની કોઈપણ રકમ નકારી કાઢી જ નથી, પરંતુ ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની જોગવાઈઓ હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે તે મુજબ તેણે કોઈપણ વળતરની રકમ પણ મંજૂર કરી નથી. એક વર્ષની કેદની સજાનો હુકમ રદ અને બાતલ કરીને, અપીલ અદાલતે બંને બાબતોમાં ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા લાદવામાં આવેલ દંડની સજાને પણ સમર્થન આપ્યું હતું.

૯. રજનીશ અગ્રવાલ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આ તબક્કે સંદર્ભ લેવાની જરૂર છે. તે ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ચેક અસ્વીકાર નો કેસ હતો, જેમાં આરોપીએ ટ્રાયલ દરમિયાન ચેક દ્વારા આવરી લેવાયેલી સમગ્ર રકમ જમા કરાવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે એકવાર ચેક અસ્વીકાર નો ગુનો આચરવામાં આવે છે, ત્યારબાદ કરવામાં

આવેલી કોઈપણ ચુકવણી આરોપી ડ્રોઅરને ફોજદારી ગુનાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરશે નહીં, જો કે સજા આપવાના મામલામાં, ગુનાની સુનાવણી કરતી અદાલત પર તેની કેટલીક અસર થઈ શકે છે. પરંતુ કલ્પનાના કોઈપણ ધોરણે, અદાલતમાં નાણાં જમા કરાવવાના કારણે ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરી શકાતી નથી અથવા ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવાનો હુકમ, જે કાયદામાં અન્યથા અસમર્થનીય છે, તે અદાલતમાં નાણાં જમા કરાવવાને કારણે જાળવી શકાતો નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું, “આ અદાલતમાં સામાવાળા દ્વારા નાણાંની કહેવાતી થાપણ કોઈ પરિણામની નથી”.

૧૦. નરસિંહ દાસ તાપડિયા ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયમાં, ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળના કેસમાં સજા આપતી વખતે, રાહત આપતી સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતી વખતે, અદાલતે ઠરાવ્યું કે જો આરોપી ચેક રકમ તેમજ તેના પર ચૂકવવાપાત્ર વ્યાજનો સમાવેશ કરતી રકમ ચૂકવે છે, તો તે રાહત આપતી પરિસ્થિતિ હશે અને જ્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું કે આરોપીએ રૂ. ૩,૯૪,૨૪૩.૩૩ પૈસાની રકમ ચૂકવી છે, જેમાં રૂ. ૨,૩૦,૦૦૦/- ની ચેક રકમ તેમજ તેના પરનું વ્યાજ સામેલ છે, ત્યારે તેણે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલી સાદી કેદની સજા ઘટાડી દીધી હતી.

૧૧. લાબેન દત્તાત્રયભાઈ પાટીલ વિરુદ્ધ વિજ્ઞેલ દામુ ચૌધરી⁴ ના કેસમાં આ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયમાં, આ અદાલત સમાન હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લઈ રહી હતી, જેમાં વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજે દોષિત ઠેરવવાના અને સજાના વાદગ્રસ્ત હુકમને રદ અને બાતલ કર્યો હતો અને સામાવાળા આરોપીને મૂળ ફરિયાદીને ચોક્કસ રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. આ વિષય પરના વિવિધ નિર્ણયોનો સંદર્ભ આપતા, આ અદાલતે આર. વિજયન વિરુદ્ધ બેબી અને અન્ય⁵ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યો, જેમાં અદાલતે સમાન, વ્યવહારુ અને વાસ્તવિક અભિગમ માટે આગ્રહ રાખ્યો હતો. અદાલતે એ પણ ઠરાવ્યું કે ધ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ પ્રકરણ XVII બંને પરંપરાગત દંડાત્મક જોગવાઈઓ તેમજ વળતર અને પુનઃસ્થાપન પાસાઓ પ્રદાન કરે છે.

આર. વિજયન ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયમાંથી સંબંધિત અવલોકનોનું પુનરાવર્તન કરવું યોગ્ય રહેશે, જે નીચે મુજબ છે:

“૧૪. આ કેસ ૧૯૯૫ માં ચેક અસ્વીકાર સાથે સંબંધિત છે. જો કે ફરિયાદી-અપીલકર્તા દોષિત ઠેરવવામાં સફળ થયા છે, પરંતુ તેઓ વ્યવહારીક રીતે હારી ગયા છે કારણ કે તેમને અસ્વીકાર થયેલ ચેકની રકમ વસૂલ કરવા માટે વળતર મળ્યું નથી. સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ અપીલ પેન્ડિંગ રહે દરમિયાન સિવિલ દાવો દાખલ કરવા માટેની મર્યાદાની મુદત સમાપ્ત થઈ ગઈ હોવાથી, અપીલકર્તાએ સિવિલ દાવા દ્વારા રકમ વસૂલ કરવાની તક પણ ગુમાવી દીધી છે. આ વિશિષ્ટ સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે

4 ૨૦૧૫ JX (Guj) ૧૫૦૭

5 (૨૦૧૨) ૧ SCC ૨૬૦

૩. રાજ્ય ધવન, વરિષ્ઠ વકીલને, એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના કેસોના નિકાલમાં સુધારો કરવા અને આવા કેસોમાં આપવામાં આવી શકે તેવી રાહતમાં સુધારો કરવા માટે પદ્ધતિઓ સૂચવવા માટે એમિક્સ ક્યુરી તરીકે અમારી સહાય કરવા વિનંતી કરી.

૧૫. દરમિયાન આ અદાલતની ત્રણ-ન્યાયાધીશની બેંચે દામોદર એસ. પ્રભુ વિરુદ્ધ સાયદ બાબલાલ એચ. [૨૦૧૦ (૫) એસ.સી.સી. ૬૬૩ : (એ.આઈ.આર. ૨૦૧૦ એસ.સી. ૧૮૦૭ : ૨૦૧૦ સી.આર.આઈ. એલ.જે. ૨૮૬૦)] માં, મુકદ્દમાના પ્રારંભિક તબક્કે કેસોનું સમાધાન કરવામાં અપરાધીઓની અનિચ્છાના પ્રશ્નને સંબોધિત કર્યો હતો જે ચેક અસ્વીકાર કેસોની મોટી પેન્ડીંગ તરફ દોરી જાય છે, અને 'ગ્રેડેડ સ્કેલ/ફાઈન' લાદવાનો પ્રસ્તાવ મૂકતી નીચેની માર્ગદર્શિકા બહાર પાડી છે જે પ્રારંભિક તબક્કે સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપે છે:

“(a) એવા નિર્દેશો આપી શકાય કે સમન્સની રીટ યોગ્ય રીતે સંશોધિત કરવામાં આવે જેમાં આરોપીને સ્પષ્ટ કરવામાં આવે કે તે કેસની પ્રથમ અથવા બીજી સુનાવણીમાં ગુનાઓના સમાધાન માટે અરજી કરી શકે છે અને જો આવી અરજી કરવામાં આવે, તો અદાલત દ્વારા આરોપી પર કોઈપણ ખર્ચ લાદ્યા વિના સમાધાનની મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે.

(b) જો આરોપી ઉપરોક્ત મુજબ સમાધાન માટે અરજી કરતો નથી, તો જો મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પછીના તબક્કે સમાધાન માટે અરજી કરવામાં આવે છે, તો તે શરત પર સમાધાનની મંજૂરી આપી શકાય છે કે આરોપીને લીગલ સર્વિસિસ ઓથોરિટી સાથે સમાધાન માટેની શરત તરીકે ચેક રકમની ૧૦% રકમ જમા કરાવવાની જરૂર પડશે, અથવા જે સત્તાધિકારી અદાલત યોગ્ય માને છે.

(c) એ જ રીતે, જો સેશન્સ કોર્ટ અથવા હાઈકોર્ટમાં પુનરાવર્તન અથવા અપીલમાં સમાધાન માટે અરજી કરવામાં આવે છે, તો આરોપી ખર્ચ તરીકે ચેક રકમની ૧૫% ચૂકવે છે તે શરત પર આવું સમાધાન મંજૂર કરી શકાય છે.

(d) છેલ્લે, જો સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સમાધાન માટે અરજી કરવામાં આવે છે, તો આંકડો વધીને ચેક રકમની ૨૦% થશે.

XXXXXX

ખર્ચ લાદવાની ગ્રેડેડ યોજના એ મુકદ્દમાના પ્રારંભિક તબક્કે સમાધાનને પ્રોત્સાહન આપવાનું એક સાધન છે. યથાસ્થિતિમાં, અદાલતના મૂલ્યવાન સમય આ કેસોની સુનાવણી પર વિતાવવામાં આવે છે અને પક્ષકારો કોઈપણ કોર્ટ-ફી ચૂકવવા માટે જવાબદાર નથી કારણ કે કાર્યવાહી ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા દ્વારા સંચાલિત થાય છે, ભલે ગુનાની અસર મોટાભાગે ખાનગી પક્ષકારો પૂરતી મર્યાદિત હોય. સક્ષમ અદાલત દ્વારા ખર્ચ લાદવો એ સત્તાનો વિષય હોવા છતાં, યુનિફોર્મિટીના હિતમાં ખર્ચનું સ્કેલ સૂચવવામાં આવ્યું છે. સક્ષમ અદાલત ચોક્કસપણે કેસની વિશિષ્ટ હકીકતો અને સંજોગોના સંદર્ભમાં ખર્ચ ઘટાડી શકી છે, જ્યારે આવી વિવિધતા માટે લેખિતમાં કારણો રેકૉર્ડ કરે છે. સદ્ભાવના ધરાવતા મુકદ્દમા કરનારાઓએ અલબત્ત મુકદ્દમાની કાર્યવાહી તેમના તાર્કિક અંત સુધી લડવી જોઈએ."

૧૬. અમે એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના કેસોના એક પાસાને સંબોધવાનો પ્રસ્તાવ મૂકીએ છીએ, જે દામોદર એસ. પ્રભુ માં સંબોધિત નથી. એવું કેટલીકવાર કહેવામાં આવે છે કે એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ઉદ્ભવતા કેસો વાસ્તવમાં ફોજદારી કેસો તરીકે છદ્મવેષી સિવિલ કેસો છે. એક્ટના પ્રકરણ XVII નો જાહેર ઉદ્દેશ્ય "ચેકના ઉપયોગની સંસ્કૃતિને પ્રોત્સાહન આપવાનો અને ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટની ઝંજૂલનીયતા વધારવાનો છે". હકીકતમાં, તેનો ઉદ્દેશ્ય ચેક અસ્વીકાર કેસોના સંદર્ભમાં ફોજદારી તેમજ વળતર અને પુનઃસ્થાપન બંને પ્રકૃતિનો પ્રતીત થાય છે. એક્ટનું પ્રકરણ XVII એ એક અનન્ય કવાયત છે જે ફોજદારી અને સિવિલ અધિકારક્ષેત્ર વચ્ચેની વિભાજન રેખાને અસ્પષ્ટ કરે છે. તે ફોજદારી જવાબદારી (ચેક અસ્વીકાર કરવા બદલ) ની અમલબજાવણી માટે અને સિવિલ જવાબદારીની અમલબજાવણી માટે (ચેક રકમ વસૂલ કરવા માટે) એક જ ફોર્મ અને એક જ કાર્યવાહી પ્રદાન કરે છે જેનાથી લેણદારને રાહત માટે બે અલગ-અલગ ફોર્મોમાં ખસવાની જરૂરિયાત દૂર થાય છે. આ એક્ટના પ્રકરણ XVII ની નીચેની જોગવાઈઓ પરથી સ્પષ્ટ છે.

(i) દંડ લાદવાની જોગવાઈ જે ચેક રકમ સાથે જોડાયેલી છે અને ચેક રકતની બમણી રકમ સુધી વિસ્તરી શકે છે (કલમ ૧૩૮) જેનાથી કલમ ૩૫૭(૩) વર્ચ્યુઅલી ચેક અસ્વીકાર કેસોની બાબતમાં નિર્ણય બને છે.

(ii) પ્રથમ વર્ગના મેજિસ્ટ્રેટને કોડની કલમ ૨૯(૨) દ્વારા લાદવામાં આવેલ રૂ. ૫,૦૦૦/- ના દંડની મર્યાદા હોવા છતાં રૂ. ૫,૦૦૦/- થી વધુ દંડ લાદવા માટે સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ (કલમ ૧૪૩);

(iii) સમન્સ બજાવવાની પદ્ધતિને લગતી જોગવાઈ (કલમ ૧૪૪) જે કોડમાં ફોજદારી કેસો માટે નિર્ધારિત પદ્ધતિથી વિપરીત છે;

(iv) એફિડેવિટ દ્વારા ફરિયાદીના પુરાવા લેવાની જોગવાઈ (કલમ ૧૪૫) જે કોડમાં પુરાવા રેકૉર્ડ કરવાની પ્રક્રિયાથી વિપરીત સિવિલ કાર્યવાહીમાં વધુ પ્રચલિત છે;

(v) એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના તમામ ગુનાઓને સમાધાનપાત્ર બનાવતી જોગવાઈ.

૧૭. સ્પષ્ટ ઇરાદો એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે માત્ર અપરાધીને જ સજા ન થાય, પરંતુ તે પણ સુનિશ્ચિત થાય કે ફરિયાદીને કોડની કલમ ૩૫૭(૧)(બી) હેઠળ વળતર તરીકે ચેકની રકમ નિશ્ચિતપણે પ્રાપ્ત થાય. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદ ચેક અસ્વીકાર કરવાના ફોજદારી અપરાધના સંબંધમાં છે અને ચેક રકમની વસૂલાત માટે નથી, (જે કડક શબ્દોમાં કહીએ તો, સિવિલ દાવા દ્વારા લાગુ કરવી પડે છે), વ્યવહારમાં એકવાર કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ચેક રકમ વસૂલ કરવા માટે સિવિલ દાવો ભાગ્યે જ દાખલ કરવામાં આવે છે. આનું કારણ એ છે કે અદાલતને ચેક રકમ સાથે જોડાયેલો દંડ લાદવાની સત્તા આપતી જોગવાઈ છે અને આવા કેસોમાં સામાન્ય નિર્દેશ કોડની કલમ ૩૫૭(૧)(બી) હેઠળ ચેક અસ્વીકાર થવાના કારણે ફરિયાદી દ્વારા ભોગવવામાં આવેલ નુકસાન તરીકે વળતર તરીકે ચૂકવણી કરવાનો છે અને કલમ

૧૩૮ હેઠળ ગુનાઓનું સમાધાન કરવાની જોગવાઈ છે. મોટાભાગના કેસો (સિવાય કે જ્યાં જવાબદારીનો ઇનકાર કરવામાં આવે છે) વ્યાજ સાથે અથવા વ્યાજ વગર ચેક રકમની ચુકવણી દ્વારા કોઈપણ તબક્કે સમાધાન પામે છે. ભલે ગુનો સમાધાન પામ્યો ન હોય, અદાલતો ચેક રકમની બરાબર વળતરની ચુકવણી નિર્દેશિત કરવા તરફ વળે છે (અથવા વ્યાજ તરફ કંઈક વધુ) ચેક રકમની સમકક્ષ દંડ લાદીને. એવો સમય આવી ગયો છે કે મોટાભાગના ફરિયાદીઓ, ખાસ કરીને ધિરાણ સંસ્થાઓ (ખાસ કરીને ખાનગી ધિરાણકર્તાઓ) એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની કાર્યવાહીને ચેક રકમની વસૂલાત માટેની કાર્યવાહી તરીકે જુએ છે, ચેક અસ્વીકાર કરવાના ગુના માટે ડ્રોઅરની સજા ગોંણ બની જાય છે”.

૧૨. તેથી, લાબેન દત્તત્રયભાઈ પાટીલ ના કેસમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું અને અવલોકન કર્યું:

“૭.૩ આમ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું કે આ એક્ટ હેઠળના કેસો ફોજદારી કેસો કરતાં સિવિલ પ્રકૃતિના હોવાનું વધુ કહેવાય છે અને પ્રકરણ XVII નો ઉદ્દેશ્ય ચેકના ઉપયોગની સંસ્કૃતિને પ્રોત્સાહન આપવાનો અને ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટની ઝંજૂલનીયતા વધારવાનો છે. હકીકતમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના મતે, ઉદ્દેશ્ય દંડાત્મક તેમજ વળતર અને પુનઃસ્થાપન બંને છે. ચેક અસ્વીકાર કરવા તેમજ તેવા ચેકની રકમ વસૂલ કરવા માટે ફોજદારી તેમજ સિવિલ જવાબદારી લાગુ કરવા માટે એક જ ફોરમ અને એક જ કાર્યવાહી પ્રદાન કરીને પ્રકરણ XVII માં સિવિલ અને ફોજદારી અધિકારક્ષેત્ર વચ્ચેની વિભાજન રેખા અસ્પષ્ટ થઈ જાય છે. તેણે વધુમાં ઠરાવ્યું કે આનાથી લેણદારને રાહતના હેતુ માટે એક ફોરમથી બીજા ફોરમમાં ખસવાની જરૂરિયાત દૂર થાય છે. અને તેથી, એક પગલું આગળ વધીને, સર્વોચ્ચ અદાલતે તે મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કર્યો જે દામોદર એસ. પ્રભુ વિરુદ્ધ સાયદ બાબલાલ એચ., રિપોર્ટેડ ઇન (૨૦૧૦) ૫ એસ.સી.સી. ૬૬૩ ના કેસમાં છોડી દેવામાં આવ્યો હતો.

૭.૪ આ નિર્ણય પરથી તે ખૂબ જ સ્પષ્ટ છે કે આ ચુકાદામાં આહ્વાન કરાયેલ ઇરાદો માત્ર અપરાધીની સજાનો જ નથી, પરંતુ

ફરિયાદી માટે પુનઃસ્થાપન પાસાને સુનિશ્ચિત કરવાનો પણ છે જેઓ વળતર તરીકે ચેકની રકમ પ્રાપ્ત કરશે. વ્યથિત ફરિયાદીને અસ્વીકાર થયેલ ચેકની રકમની વસૂલાત માટે સિવિલ જવાબદારી લાગુ કરવા માટે પોસ્ટથી પિલર સુધી મોકલવાના નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતે એ જોવાનું ચાલુ રાખ્યું કે પ્રકરણ XVII ની જોગવાઈઓ વળતર દ્વારા નુકસાનની મંજૂરી તરફ મજબૂત રીતે દોરી જાય છે અને તેથી જ્યાં સુધી વિશેષ સંજોગો ન હોય, ચેક રકમ અને દર વર્ષે ૮% ના સાદા વ્યાજને ધ્યાનમાં રાખીને, નુકસાન સામે યોગ્ય જથ્થાધારીકરણ તરીકે, દંડ લાદવા માટે સત્તાનો સમાન ઉપયોગ. ચેક અસ્વીકાર થવાને કારણે ફરિયાદી દ્વારા ભોગવવામાં આવેલા નુકસાન માટે પુનઃસ્થાપન દ્વારા વળતરની ચુકવણીનો આ પ્રકારનો નિર્દેશ વ્યવહાર અને વાસ્તવિક હોવાનું માનવામાં આવે છે. અદાલત વધુ ચિંતિત હતી કારણ કે આ કેસો ફરિયાદ દાખલ થયાની તારીખથી છ મહિનાની અંદર પૂર્ણ કરવામાં આવી રહ્યા નથી અને લિમિટેશન એક્ટ ક્રિયાના ઉદ્ભવની તારીખથી ત્રણ વર્ષની અંદર સિવિલ દાવાઓ દાખલ કરવા માટે સૂચવે છે અને ફોજદારી કેસ પેન્ડિંગ રહેવાને કારણે, મોટાભાગના સમયમાં સિવિલ દાવાઓ દાખલ કરવામાં આવતા નથી.

૮. પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો પર પાછા ફરીને, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને; ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, એવું કહી શકાય કે વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ, સુરતે આરોપીને સજા કરતી વખતે સ્પષ્ટ ભૂલ કરી છે. તેણે એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે કોઈપણ સજા ન આપવાનું પસંદ કર્યું. દંડાત્મક પાસુ સંપૂર્ણપણે દ્રષ્ટિ ગુમાવી બેઠું છે. તેણે અરજદાર-મૂળ ફરિયાદીને વળતર તરીકે સંપૂર્ણ ચેક રકમ મંજૂર ન કરવામાં પણ ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન જે.એમ.એફ.સી., સુરતની કોર્ટે એક વર્ષની સાદી કેદની સજા અને રૂ. ૧,૦૫,૦૦૦/- નો દંડ ફટકાર્યો, જેના દ્વારા રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦/- વળતર તરીકે મંજૂર કરવામાં આવ્યા અને રૂ. ૫,૦૦૦/- નો દંડ રાજ્ય સરકારને જમા કરાવવાનો હતો; અને દંડની ચુકવણી ન કરવાના કિસ્સામાં, પંદર દિવસની સાદી કેદની સજાનો વધુ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે. એ નોંધવું જોઈએ કે અપીલ ફોરમ સમક્ષ મામલો આગળ વધ્યો ત્યાં સુધી ચેક રકમ જમા કરવામાં આવી ન હતી અને તે લગભગ અંતિમ તબક્કે છે કે રકમ જમા કરવામાં આવી છે. સામાવાળા તરફથી આ વલણ સમગ્ર સજાનો હુકમ રદ કરવા માટે અદાલત દ્વારા વજન આપવામાં આવવું ન જોઈતું હતું અને અદાલતે એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે પક્ષકારો

વચ્ચેના સમાધાનમાંથી આવી થાપણ બનાવવામાં આવી ન હતી. હકીકતમાં, બંને પક્ષકારો તેમના પ્રતિસ્પર્ધી દાવાઓને સાબિત કરવા માટે સખત સંઘર્ષ કરી રહ્યા હતા અને આવી પરિસ્થિતિઓમાં, સંભવતઃ વજનદાર અને અકાટ્ય પુરાવાઓ જોઈને જે પ્રતિકૂળ પરિણામ સૂચવે છે કે સામાવાળાએ પર્શિસ દ્વારા રકમ જમા કરવાનું પસંદ કર્યું છે જે તેના કાયદેસર લેણાંની બિન-ચુકવણી ભાગને સ્વીકારતો નથી, તેણે ગુણદોષ પર વિવાદ કરવાનું અને દલીલ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું અને અદાલતે પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદનો ન્યાય કરવાની જરૂર હતી. તેથી, ધ્યાનમાં રાખીને પણ કે આ આવશ્યકપણે સિવિલ જવાબદારીની મુક્તિમાં છે અને પુનઃસ્થાપનના ભાગ અને વળતરના કેટલાક ભાગની સંભાળ રાખે છે, એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ આ જોગવાઈઓ દાખલ કરવામાં અંતર્ગત રહેલું નિવારક પાસુ અસંભાળિત રહ્યું છે. એનઆઈ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ આ જોગવાઈઓ દાખલ કરવાના ઉદ્દેશ્યને ધ્યાનમાં રાખીને બંનેનું આ સંતુલન જરૂરી છે તેમજ આર. વિજયન વિરુદ્ધ બેબી [સુપ્રા] ના કેસમાં પણ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યું છે.

૮.૧ વધુમાં, ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલી સજાને બાજુ પર મૂકવા માટે અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા કારણો ભૂલોનું અભ્યારણ્ય કહી શકાય છે અને તેમાં પ્રત્યક્ષ વિકૃતિ છે કારણ કે વ્યાવસાયિક હોવું એ સજા ન ભોગવવાનું કોઈ કારણ નથી, જો કોઈ વ્યક્તિ અન્યથા ગુનો આચરવા માટે સાબિત થાય છે અને સજા ભોગવવાની આવશ્યકતા છે.

૮.૨ સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ/પંજાબ વિરુદ્ધ સૌરભ બક્ષીના કેસમાં, રિપોર્ટેડ ઈન (૨૦૧૫) ૫ એસ.સી.સી. ૧૮૨, મોટર અકસ્માત દાવા સંદર્ભમાં સજાને ધ્યાનમાં લેતી વખતે અલગ સંદર્ભમાં શ્યામ નારાયણ વિરુદ્ધ સ્ટેટ [એન.સી.ટી./દિલ્હી], (૨૦૧૩) ૭ એસ.સી.સી. ૭૭ ના કેસમાં આપવામાં આવેલા નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે, પ્રાથમિક રીતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે કોઈપણ ગુના માટે સજા કરવાનો સામાજિક ધ્યેય હોય છે. ગુનાની પ્રકૃતિ અને જે રીતે ગુનો આચરવામાં આવ્યો છે તેને ધ્યાનમાં રાખીને સજા લાદવામાં આવે છે. સજા લાદવાનો મૂળભૂત હેતુ તે સિદ્ધાંત પર આધારિત છે કે આરોપીએ અનુભવવું જોઈએ કે તેના દ્વારા આચરવામાં આવેલા ગુનાએ તેના જીવનમાં માત્ર દંત જ નહીં પરંતુ સામાજિક

તાણાવાણામાં પણ નુકસાન ઊભું કર્યું છે. ન્યાયી સજાનો હેતુ એટલા માટે ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યો છે કે સમાજમાં વ્યક્તિઓ કે જેઓ આખરે સામૂહિક બને છે તેઓ આવા ગુના માટે સમય અને સમય ફરીથી પીડાય નહીં. તે નિવારક તરીકે કામ કરે છે. તે સાચું છે, અમુક પ્રસંગોએ, દોષિતને પોતાની જાતને સુધારવા માટે તકો આપવામાં આવી શકે છે પરંતુ તેટલું જ સાચું છે કે આચરવામાં આવેલા ગુનો અને લાદવામાં આવેલ દંડ વચ્ચે સપ્રમાણતાનો સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખવો પડે છે. આ જટિલ ક્વાયત હાથ ધરતી વખતે, સમગ્ર સમાજ પર ગુનાની અસર અને તાત્કાલિક સામૂહિક પર તેની અસરો તેમજ પીડિતા પર તેની પ્રતિક્રિયાઓ જોવાની અદાલતની ફરજ છે.

૯. સજા એ કાનૂની પરિમાણોની અંદર અદાલતનો વિવેકાધીન અધિકાર છે અને ખરેખર તે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા અવલોકન કર્યા મુજબ એક જટિલ પ્રક્રિયા છે. ન્યાયી સજાના સિદ્ધાંત માટે એક અસ્વીકાર કેસોમાં તેના સિવિલ તેમજ ફોજદારી બંને પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર પડશે. જ્યારે પુનઃસ્થાપન અને વળતરના પાસાઓ અદાલત માટે સભાન રહેવા માટે ફરજિયાત છે, દંડાત્મક પાસુ, સિવાય કે વિશેષ સંજોગો તેની ખાતરી આપે, સંપૂર્ણપણે અવગણી શકાતું નથી.

૧૦. કાયદાની અદાલતોમાં એક અસ્વીકારના હજારો કેસો પેનિડિંગ છે અને તેમની સંખ્યા દર વર્ષે વધી રહી છે. એક એવી સિસ્ટમ કે જે વ્યક્તિને [સદ્ભાવના ધરાવતા લોકો સિવાય] વર્ષો સુધી મુકદ્દમાની આડમાં તેના કાયદેસર લેણાંની ચુકવણી ટાળવાની મંજૂરી આપે છે અને જો તે ટ્રાયલના અંતિમ તબક્કે અથવા અપીલની કાર્યવાહીમાં ચૂકવણી કરે છે, તો તેને કોઈપણ સજા સાથે અટકાવતી નથી, સમાધાનમાં પ્રવેશ્યા વિના, જ્યારે પહેલેથી જ *considerable* સમય અને પ્રયત્નોનું રોકાણ કરવામાં આવ્યું છે, ત્યારે સમાજમાં કોઈપણ અસર ઊભી કરવામાં નિષ્ફળ જશે. તે એક ડ્રોઇંગને નિયમિત મોડ બનાવવા અને ડ્રોઅરને વધુ જવાબદાર બનાવવાના ઉદ્દેશ્યને પણ સેવા આપશે નહીં. તેનાથી વિપરીત તે વ્યાપારી વ્યવહારોમાં બેજવાબદારી વધારી શકે છે જે કોઈપણ રાષ્ટ્રની અર્થવ્યવસ્થાની રક્તવાહિની છે”.

૧૩. ઉપર ચર્ચા કરેલા નિર્ણયોના પ્રકાશમાં, અહીં ઉપર નોંધ્યા મુજબ આ કેસની હકીકતો તરફ ધ્યાન દોરતા, ચેક અસ્વીકાર વર્ષ ૨૦૦૮ નો છે. પ્રથમ વખત, રકમની ચુકવણી માટેની ઓફર વર્ષ ૨૦૧૨ માં સામાવાળા દોષિત દ્વારા કરવામાં આવી હતી, જો કે, સામાવાળા દોષિતે ક્યારેય ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ રકમ જમા કરાવવાનું પસંદ કર્યું ન હતું. સંબંધિત ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલ એક વર્ષની સાદી કેદની દોષિત ઠેરવવાની અને સજાના વાદગ્રસ્ત હુકમનો સામનો કર્યા પછી જ, અપીલ પેઝિંગ હોય તે દરમિયાન તેના અંતિમ તબક્કે, સામાવાળા દોષિતે વ્યાજનો ભાગ ચૂકવવાની તસ્દી લીધા વિના રૂ. ૨ લાખની રકમ એટલે કે મૂળ રકમ જમા કરવાનું પસંદ કર્યું છે.

૧૪. અહીં ઉપર કરવામાં આવેલી ચર્ચાના પગલે, અપીલ અદાલતે સજાનો હુકમ રદ કરવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે. ચેક અસ્વીકાર સામે કોઈ પડકાર ન હોવા સાથે અને નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ગુનો સાબિત થયો હોવાથી, ચેક અસ્વીકાર થયાની તારીખથી આઠ વર્ષના સમયગાળા પછી ચેકની રકમ જમા કરાવવી, દંડાત્મક ભાગ તેમજ પુનઃસ્થાપન પાસા બંનેને દૂર કરવામાં અદાલત દ્વારા વજન આપવામાં આવવું ન જોઈતું હતું.

૧૫. આમ કયા પછી, જો કે, આ અદાલતે સામાવાળા નં. ૩ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ એફિડેવિટને પણ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે, જેમણે તેમની એફિડેવિટમાં અન્ય બાબતોની સાથે નીચે મુજબ જણાવ્યું છે:

“૧. હું, ડિપોનેન્ટ, જાહેર કરું છું કે ફેક્ટરીમાં નુકસાન થવાના કારણે, ડિપોનેન્ટે માર્ચ, ૨૦૦૭ માં ફેક્ટરી બંધ કરી દીધી હતી અને હમાઓની બિન-યુકવણીના કારણે, આઈડીબીઆઈ બેંકે ધ સિક્યુરિટીઝેશન એન્ડ રીકન્સ્ટ્રક્શન ઓફ ફાઈનાન્સિયલ એસેટ્સ એન્ડ એનફોર્સમેન્ટ ઓફ સિક્યુરિટી ઇન્ટરેસ્ટ એક્ટ, ૨૦૦૨ (જે હવે પછી “સિક્યુરિટીઝેશન એક્ટ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) ની કલમ ૧૩ હેઠળ તારીખ ૨૬.૦૨.૨૦૦૮ ની માંગણી નોટિસ ઇશ્યુ કરી છે જે એનેક્સર-આર-૧ પર જોડવામાં આવે છે.

૨. હું ડિપોનેન્ટ જાહેર કરું છું કે મેં બ્રાન્ચ હેડ, આઈડીબીઆઈ બેંક લિમિટેડ, સિદ્ધનાથ રોડ બ્રાન્ચ, વડોદરાને ઓટીસી ઓફર માટે રૂ. ૭૦ લાખમાં સંપૂર્ણ અને અંતિમ ચુકવણી માટે વિનંતી કરી છે જે હું મારા તારીખ ૨૨.૦૩.૨૦૧૩ ના પત્ર દ્વારા વિચારણા કરવા નમ્રતાપૂર્વક વિનંતી કરું છું જે એનેક્સર-આર-૨ પર જોડવામાં આવે છે.

૩. હું ડિપોનેન્ટ જાહેર કરું છું કે ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત ઓફર બ્રાન્ચ હેડ, આઈડીબીઆઈ બેંક, બરોડા દ્વારા તારીખ ૨૮.૦૩.૨૦૧૩ ના પત્ર દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી હતી કે ચુકવણીના સમયપત્રક મુજબ રૂ. ૭૦ લાખની સમગ્ર ક્રિસ્ટલાઈઝ્ડ રકમ મંજૂરી પત્ર જારી કરવા પર અને ૩૧.૦૩.૨૦૧૩ ના રોજ અથવા તે પહેલાં તરત જ ચૂકવવાપાત્ર છે. સદર પત્ર એનેક્સર-આર-૩ પર જોડવામાં આવે છે.

૪. હું ડિપોનેન્ટ જાહેર કરું છું કે મારા મિત્ર મનુભાઈ ભુપતસિંહ પઢિયારે મારી નંદેસરી જીઆઈડીસી પ્લોટ નં. ૧૫૫/૭ અને ૮ ખરીદી લીધા છે અને રૂ. ૭૦ લાખની ચુકવણીની ખાતરી આપી હતી. રૂ. ૧૦૦/- ના સ્ટેમ્પ પર તારીખ ૩૦.૦૩.૨૦૧૩ નું ઘોષણાપત્ર એનેક્સર-આર-૪ તરીકે જોડવામાં આવે છે.

૫. હું ડિપોનેન્ટ જાહેર કરું છું કે મેં ઓટીએસ મુજબ સમગ્ર રકમ ચૂકવી દીધી છે, તેથી આઈડીબીઆઈ બેંકે ડિપોનેન્ટને તારીખ ૧૨.૦૪.૨૦૧૩ નું કિલચરિંગ પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે જે એનેક્સર-આર-૫ પર જોડવામાં આવે છે.”

૧૬. આ અદાલતે તેના તારીખ ૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૮ ના હુકમ દ્વારા, કાનૂની કાર્યવાહી આખરે સંપત્તિ ત્રીજા પક્ષને વેચવામાં પરિણમી છે કે કેમ, અને અપીલકર્તા માટે કંઈ બાકી રાખ્યું નથી અને તે વ્યવસાયમાંથી બહાર હોવાના પુરાવા જાહેર કરવા અને ઘોષણા કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. તેને તે વિશેષ સંજોગો રેકૉર્ડ પર લાવવાની અને એફિડેવિટ-કમ-ઘોષણામાં તેણે નિર્દિષ્ટ કરેલી મિલકત ઉપરાંત તેની અન્ય સંપત્તિઓ જાહેર કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી હતી. વંશગત ઘરમાં રહે છે તે મૌખિક સંસ્કરણ સિવાય, જે તેના ત્રણ ભાઈ-બહેનોની સંયુક્ત માલિકીની છે, રેકૉર્ડ પર કંઈ લાવવામાં આવ્યું નથી, જે આ અદાલત માટે એવું પૂરતું હોઈ શકે નહીં કે તેની પાસે એવું કંઈ નથી જે તેને દંડ/વળતરની રકમ ચૂકવવાથી અટકાવી શકે જે અન્યથા ફરિયાદી લાયક છે, જેમણે લગભગ આઠ વર્ષ સુધી તેમની રકમ ગુમાવી દીધી હતી અને ૨૦૧૬ પછી જ, તે અદાલતમાં પડવાનું ચાલુ રહ્યું.

૧૭. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ દોષિત ઠેરવવાની પુષ્ટિ કરીને અને સજા તેમજ દંડમાં ફેરફાર કરીને રદ અને બાતલ કરવાપાત્ર છે.

૧૮. ઉપરોક્ત કારણોસર, બંને અપીલો આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે. દરેક અપીલમાં અપીલ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ રદ અને બાતલ કરવામાં આવે છે. બંને અપીલોમાં સામાવાળા દોષિતને દંડ પેટે અપીલકર્તા-મૂળ ફરિયાદીને ચેક રકમ કરતાં બમણી રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે, જે સામાવાળા દોષિત દ્વારા આ હુકમની તારીખથી ૧૨ (બાર) અઠવાડિયાના સમયગાળાની અંદર આ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ જમા કરાવવાની રહેશે, તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જશે તો સામાવાળા દોષિત ફરિયાદની તારીખથી પ્રતિ વર્ષ ૯% ના દરે સદર રકમ પર વ્યાજ ચૂકવશે.

૧૮.૧ સામાવાળા દોષિત દ્વારા આ અદાલતના રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ આવી રકમ જમા કરાવવા પર, રજિસ્ટ્રાર તેને અપીલકર્તાના નામમાં એકાઉન્ટ પેઈ ચેક દ્વારા તરત જ અપીલકર્તાને ચૂકવશે.

૧૮.૨ તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે જો નિર્ધારિત સમયની અંદર સામાવાળા દોષિત દ્વારા આવી કોઈ રકમ જમા કરવામાં આવતી નથી, તો સંબંધિત ટ્રાયલ કોર્ટ નેગોશિયબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુના માટે છ મહિનાની સાદી કેદની સજા ભોગવવા માટે સામાવાળા દોષિતને નિર્દેશ કરતું વોરંટ જારી કરશે.

તેદનુસાર નિકાલ કરવામાં આવે છે. ડાયરેક્ટ સર્વિસની મંજૂરી છે.

(સુશ્રી સોનિયા ગોકાણી, ન્યાયમૂર્તી)

આકાર

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.